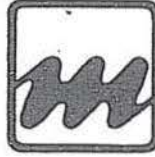

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRKLÜK ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

8

Kurucusu:
Hakkı Dursun YILDIZ

Mehmet AKALIN Armağanı

İstanbul, 1997

HİNT EDEBİYATINDAN TÜRK HİKÂYELERİNE

GÜNAY KUT*

Konu başlığımızdaki Türk Hikâyeleri¹ ibaresini biraz açıklamak gerekir. Bu ibare aslında, Türk edebiyatında hikâyelerin başlangıcından bugüne kadar olan bölümü anlamına gelirse de çok kapsamlı ve çok yönlü böyle bir çalışma henüz yapılmamıştır. Bu yazıda, Hint edebiyatının önemli eserlerinden olan, *Kelile ve Dimne*, *Sindbâd-nâme* ve *Tûfi-nâme* gibi hikâye derlemelerinin Türkçe versiyonları üzerinde durulacaktır. Ancak Türk edebiyatının Hint edebiyatıyla ilişkisi, Türk edebiyatında hikâye türünün kaynaklarının (Hint edebiyatı dışında Arap, İran ve diğer etkileşimleri de göz önünde bulundurmak gerekir) incelenmesi sonucunda daha belirgin bir biçimde ortaya çıkacaktır. Bunun yanı sıra Türk masallarındaki kimi motiflerin, Hint masallarındaki motiflerle aynılık gösterdiği de konu üzerinde yapılan çeşitli çalışmalar sonucu ortaya konmuştur. İndoloji profesörü W. Ruben'in bu hususta dikkate değer çalışmaları bulunmaktadır. Prof. Ruben, bu konudaki çeşitli makalelerinin yanı sıra özellikle bir makalesinde de Hint ve Türk masallarındaki ortak motifleri göstermiştir.²

Pertev Naili Boratav'ın *Az Gittik Uz Gittik* adlı kitabında da belirttiği gibi Anadolu'da Türk edebiyatının başlangıcından bu yana yazıla gelen *Salıuk-nâme*, *Bahtâl-nâme* ve *Hâcî Bektâş Velâyet-nâmesi* gibi alp-erenlerin ve ermişlerin hayatlarını konu alan eserlerde bile yazıldıkları zamanın ve çevrenin masallarından pek çok esin görmekteyiz; *Hâcî Bektâş Velâyet-*

* Prof. Dr., Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

¹ Nehru'nun 100. doğum yılı münasebetiyle Marmara Üniversitesi'nde 5 Nisan 1989 tarihinde sunulan bildirinin genişletilmiş biçimidir.

² W. Ruben, "Hint-Türk Masal Münasebetleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt 1, sayı 1 (1942): 49-60; ayrıca bkz. Korhan Kaya, "Hint-Türk Masalları Arasında Benzerlikler", *Doğu Dilleri*, cilt V, sayı 2 (1993): 65-74.

nāmesi'nde Güvenç Abdal'ın Hindistan'a gitmesi gibi.³ Bu makalede, Hint kökenli eserlerin diğer diller aracılığıyla Türkçe çevirilerinden söz edilecektir. Bu çevirilerin, 14. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasında yoğun olduğunu görüyoruz.

Kelile ve Dimne: Hint edebiyatında hükümdarlar için bir ahlak ve siyaset kitabı türünde kaleme alınmış olan *Kelile ve Dimne* miladi 300 yılına doğru Kişmir'de bir brehmen tarafından kaleme alınmıştır. Eserin adı beş anlamına gelen *pañçā* ile insanın zekâsını kullanacağı durum anlamına gelen *tantranın*⁴ birleşmesiyle oluşmaktadır. Eser bir konuda ders verebilmek için didaktik unsurların kullanılarak anlatıldığı en güzel fabl örneklerindedir. Bu eser, iki kahramanı *Kelile ve Dimne*'nin isimleriyle ün kazanmıştır. Sanskritçe adları *Karataka* ve *Damanaka* olan bu iki çakalın adları eserin Süryanice çevirisinde *Kelileg ve Damnag*tır. Bir çerçeve hikâye içinde çeşitli hikâyelerden oluşan eser Sanskritçe aslından miladi 6. yüzyılda Nuşirevan'ın isteği üzerine, tabibi Burzoe (Berzeveyh) tarafından Pehlevicede çevrilmiş, çeviri sırasında başka Hint eserleriyle de beslenmiştir.⁵ Eserin evrensel nitelikleri süratle yayılmasını sağlamıştır. Günümüzde 54 dile çevirisi ve bir dilde de, çeşitli yüzyıllarda yapılmış çevirilerden oluşan 200 kadar versiyonu olduğu bilinmektedir.⁶ *Pañçatantra*'nın İslam dünyasındaki versiyonları Pehleviceden 9. yüzyılda İbnü'l-Muğaffâ tarafından yapılan Arapça çevirisine dayanır. İbnü'l-Muğaffâ çevirisi, Pehlevicede çevirinin kaybolması sonucunda ana kaynaklardan biri haline gelmiştir. Bir de yine Pehleviceden 6. yüzyılda yapılan bir Süryanice çeviri bulunmaktadır.

İbnü'l-Muğaffâ çevirisi, 10. yüzyılda Samanîlerden Naşru'l-lâh bin Aḥmed tarafından tekrar Farsçaya çevrildi. Eseri yine aynı yüzyılda Rûdeki manzum bir biçimde kaleme aldı. Böylesine önemli bir esere Türk edebiyat çevresinin de yabancı kalması düşünülemezdi. İşte *Kelile ve Dimne*'nin Türkçedeki ilk versiyonu Kḩul Mes'ūd adlı birisi tarafından Aydın Emiri Umur Bey için (ölm. 1347) 14. yüzyılın ilk yarısında gerçekleştirildi.

³ P. Naili Boratay, *Az Gittik Uz Gittik* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1969), 404-405.

⁴ C. Brockelmann, "Kelile ve Dimne", *JA* (1955): 552; Kemal Çağdaş, *Pañçatantra Masalları* (Ankara: AÜ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi 1962), 5.

⁵ C. Brockelmann, *agm*, 553

⁶ Kemal Çağdaş, *age*, 10.

rilmiştir. Elimizde iki nüshası bulunan bu versiyonu baştan sona okuduk.⁷ İslamî unsurların da açıkça saptandığı bu çeviri kanaatimizce Türk edebiyatının çok önemli eserlerinden birisidir. Bu eserde ele alınan hikâyelerde ana tema ahlak ve siyasettir. Ahlak ve siyaset konusunda verilen ilkelerse, bugün için de geçerli olduğundan evrenselliğini korumaktadır. Eserde ele alınan konular akıl, dostluk, iyilik, kötülük, bir padişahın görevleri, bir vezirin görevleri, kadın, birlik, kimseyi küçük görmemek, fedakârlık, emanete hıyanet etmemek, boşboğazlık etmemek, kuvvetin geçmediği yerde akli ve zekâyı kullanmak, nankör olmamak, sabırlı olmak, öfkeye kapılmamak, başkalarının sözüyle hareket etmemek gibi konulardır. *Çul Mes'ud*, eseri iki mukaddime, bir zeyl ve on altı bab olarak sunmuştur. Çeviride *Naşru'l-lâh*'ın çevirisi esas alınmış ancak özellikle şiir çevirilerinde başarılı bir biçimde eklemeler yapılmıştır. Hikâyeler, **Brehmen** (hakim) ile **Ray** (hükümdar) arasında geçer. Her babta başlayan hikâye içinde başka hikâyeler de bulunur. *Kelile ve Dimne* devlet idaresiyle ilgili olarak padişah-vezir-kullukçu özellikleri, âlimler, kadın, kanaat ve arkadaşlıkla ilgili konuları çerçeve hikâyelerinde konu edinmiş ve bunlara ilişkin hikâyeleri içine yedirmiştir.

Kimi hallerde konular âdetâ madde madde verilir. Çerçeve hikâyenin konusu şudur: Ülke bir hükümdar tarafından adaletle yönetilirken birden ağır vergiler konur ve halk bu vergiler altında ezilir. Buna dayalı olarak da çeşitli adaletsizlikler baş gösterir. Hakîm Beydeba padişaha, yaptığının iyi olmadığını lisan-ı münasiple anlatırsa da padişah meseleyi anlamaz ve Beydeba'yı zindana attırır. Ancak sonra onu dinler ve haklı bulur. Kendisinden, anlattıklarını bir kitapta toplamasını ister, Beydeba böylece hikâyeleri içiçe anlatmaya başlar.

⁷ Süleymaniye Ktp. Lâleli 1897 ve Bodleian Marsh 180. H. Ethé, *Catalogue of the persian, turkish and hindistânî and pushtî manuscripts in the Bodleian Library*, cilt II (Oxford: The Clarendon Press, 1930), 1182, no 2188. Bu makalede eserlerin nüshaları için genelde katalog numaraları, kataloğu bulunmayan kütüphanelerdeki eserler içinse kütüphane ad ve numarası verilmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki bu makalenin hazırlandığı kısa süre içinde ancak kütüphane ve kataloglarda rastlayabildiğimiz nüshaları belirtebildik. İncelediğimiz eserlerin bazılarının daha bir çok nüshası çeşitli kütüphanelerde bulunabilir. *Kelile ve Dimne*'nin nüshaları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Zehra Toska, *Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesud Çevirisi*, 2 c. (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1989); Aynı yazar, "Kelile ve Dimne'nin Türkçe Çevirileri", *Journal of Turkish Studies; Fahir İz Armağanı* v.15 (1991): 355-380.

Kelile ve Dimne'nin, *Çul Mes'ud*'dan sonra yine aynı yüzyılda *Çul Mes'ud*'un metnine dayanan bir manzum çevirisiyle 16. yüzyılda iki mensur çevirisi daha bulunmaktadır. Manzum çeviri I. Murat adına yapılmış olup tek nüshası Gotha'da bulunmaktadır.⁸ Mensur çevirilerden bugün Bodleian'da bulunan nüsha (Marsh 61)⁹ Naşru'l-lah'ın çevirisine diğeriye Hüseyin Vâ'iz Kâşifi'nin (ölm. 1505) *Envâr-ı Suheyli* adıyla yaptığı çeviriye dayanmaktadır. Birincisinin yazarı şimdilik meçhul olmakla birlikte ikinci çevirinin *Hümâyün-nâme* adı altında Vâsi' 'Alisi adıyla ün kazanan 'Alâ'addîn Ali bin Şâlih (ölm. 1543) tarafından yapıldığını ve Kanunî Sultan Süleyman'a sunulduğunu bilmekteyiz. Vâsi' 'Alisi'nin bu çevirisi süslü nesirle yapılmıştır. Bu iki çeviri arasında yapılan diğeri bir çeviri de bugün Ankara Türk Dil Kurumu'nda A/26 numarada bulunmakta ve *Çul Mes'ud*'un çevirisine benzemektedir. Bunun dışında elde bulunan çeviriler *Hümâyün-nâme*'ye dayanır. *Çul Mes'ud*'un çevirisi çok açık bir Türkçeye yazılmakla birlikte nedense *Hümâyün-nâme* ün kazanmıştır. Pek çok yazma nüshası bulunan *Hümâyün-nâme*, Avrupa dillerine de tercüme edilmiştir.¹⁰ *Hümâyün-nâme*'ye dayanan diğeri çevirilerse şunlardır:

18. yüzyılda 'Oşmân-zâde Tâ'ib tarafından *Simârü'l-esmâr* (ya da *Zübdetü'l-ehâr*) adıyla yapılmış ve 1256/1840'ta basılmıştır. 19. yüzyılda Ahmed Midhat Efendi tarafından, II. Abdülhamid'in emriyle *Hulâşa-i Hümâyün-nâme* adıyla sadeleştirilerek 1304/1886-87 yılında basılmıştır. 'Osman-zâde'nin çevirisi 'Abdü'n-nâfi' tarafından manzumlaştırılmış ve *Nâfi'ü'l-âşâr* adıyla 1852'de basılmıştır.¹¹

Bütün bunlardan çıkarılabilecek sonuç şudur: *Kelile ve Dimne* gerek işlediği konular gerekse bunların anlatımında seçtiği fabl türü açısından edebiyatımızı etkilemiştir. Hint edebiyatından doğrudan doğruya gelmekle birlikte İslam edebiyatında çok beğenilen ve dolayısıyla Türk edebiyatına geçen bu eser büyük bir ihtimalle Anadolu Türk yazılı edebiyatının Hint edebiyatıyla ilk tanışmasıdır.

⁸ C. Brockelman, *agm*, 555.

⁹ Bu nüsha için bkz. H. Ethé, *age*, 1184, no.2089.

¹⁰ Bu hususta geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Akün, "Vasi Alisi" *JA* cilt XIII (1982): 228.

¹¹ Ömer Faruk Akün, *agm*, 228.

Ṭūṭī-nāme: Anadolu Türk edebiyatında ün kazanan bir diğer hikâye kitabı da *Ṭūṭī-nāme*'dir. *Ṭūṭī-nāme* de *Kelile ve Dimne* gibi Hint edebiyatından Türk edebiyatına yine İran yoluyla geçmiştir. *Kelile ve Dimne*'nin Türk edebiyatına girişi olan 14. yüzyıldan bir yüzyıl sonra, yani 15. yüzyılda Türkler *Ṭūṭī-nāme* hikâyesini biliyorlardı. *Ṭūṭī-nāme* biçim itibariyle aynı *Kelile ve Dimne* gibi kaleme alınmıştır. Yani, bir çerçeve hikâye içinde ona bağlı hikâyelerden oluşan bir eser. Eser ilk kez tanınmış İran yazarlarından Nahşebî Şeyh Ziyâ'e'd-dîn (ölm. 1350) tarafından Farsçaya çevrilmiştir. *Ṭūṭī-nāme* adını verdiği bu eser Sanskritçe *Çukşaptati*'ye dayanmaktadır.¹²

Eserin Farsça çevirisi miladi 1330 yılında tamamlanmıştır. Tahminen 15. yüzyılda Türkçeye çevrilen bu eser pek beğenilmiş ve daha sonraki yüzyıllarda da çevirileri yapılmıştır. Hint-Türk hükümdarı Ekber'in emriyle Ebü'l-fazl bin Mübârek tarafından tekrar kaleme alınan eser 17. yüzyılda Muhammed Kâdirî tarafından sadeleştirilmiştir. İşte Şarı 'Abdullâh Efendi'nin (1584-1640) Türkçeye çevirdiği *Ṭūṭī-nāme* bu sadeleştirmeye dayanmaktadır.¹³ İlk kez Bulak'ta 1235'te basılan eserin Bulak ve İstanbul olmak üzere çeşitli baskıları bulunmaktadır.¹⁴ Eser Georg Rosen tarafından 1858'de Leipzig'de Türkçeden Almancaya da çevrilmiştir.¹⁵ Hikâyenin ana konusu: Hacı Sait adlı bir bezirgan, eşi Mahşeker'den uzakta, ticaretle uğraşırken, evinde bulunan akıllı tutisinin (papağanının) Mahşeker'e her gece bir meraklı hikâye anlatmak suretiyle onu kocasına ihanetten alıkoy-

¹² E. Berthels, *Nahşebi, IA* (1964): 40.

¹³ E. Berthels, *agm*, 40; Gerek 1256 baskısı, gerekse 1301 baskısında ve Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshasında Türkçeye çevirenin Şarı Abdullah olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.

¹⁴ Baskıları için bkz. M. Seyfettin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, cilt IV, (İstanbul, 1977): 1887; ayrıca bkz. Franz Babinger, *Osmanlı Türk Yazarları ve Eserleri*, Çev. Çoşkun Üçok (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982): 227-8; Yazmaları için bkz., E. Blochet, *Catalogue des manuscrits turcs*, cilt 2 (Paris: 1933): S. 621 ve S. 1393; British Library, OR. 6715 ve OR. 11160; Günay Kut, *Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu I* (İstanbul: 1989), 272, no. 302. (Bu yazmalar bugün Süleymaniye Kütüphanesinde satın alınmıştır); Oxford, Bodleian Ktp. Turk d. 28. 223 yaprak olan bu nüsha 944/1538'de tercüme edilmiştir ve İstanbul 1301/1884 baskısından oldukça değişiktir; İstanbul Üniversitesi Ktp., TY 135/2 (147^b-188^b), TY 1177, TY 7420, TY 8505; İstanbul Üniversitesi Ktp., İbnülemin Mahmud Kemal T.3124/2 (37-73 yk).

¹⁵ Wilhelm Pertsch, "Ueber Nachschabi's Papagaienbuch", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Band 21 (1867): 507.

masıdır. Hacı Sait'in geri dönmesiyle herşey yoluna girer ve Hacı Sait de tutiyi azat eder.

Kırk Vezir: Hemen buradan Türk edebiyatında *Kırk Vezir veya Erba'in Mesâ ve Şabâh* hikâyelerine geçecek olursak onun da konusunun yine belli bir çerçeve hikâye içinde söylenen 80 hikâyeden oluştuğu ve *Tûfi-nâme* gibi onun da belli bir tehlikeyi bir ikilem içinde konu edindiğini görürüz. *Kırk Vezir* hikâyelerinin kaynağının da Hint edebiyatı olduğunu biliyoruz. Türk edebiyatına II. Murat zamanında, Şeyh-zâde Ahmed Mısrî tarafından kazandırılan bu hikâyeler bütün Doğu İslam edebiyatlarında yaygındır. Hikâyeler, *Yedi Vezir*, *Yedi 'âlimler* gibi hikâyelerle de ilişkilidir. Bunlara *Bahtiyar-nâme* adıyla bilinen *On Vezir* hikâyesini de ekleyebiliriz. Konusu aynen *Tûfi-nâme*'de olduğu gibi hikâyeler anlatmak suretiyle amaca ulaşmayı hedef almaktadır. Bu üslup Hint hikâye üslûbudur. Yalnız buradaki hikâyeler iki zıt karakter tarafından anlatılmaktadır. Konuyu kısaca özetleyecek olursak: Karısı bir oğlan doğduktan sonra ölen hükümdar yeniden evlenir. Şehzadenin hocası, şehzadeye üvey annesinden çekinmesini ve bir süre konuşmamasını öğütler. Şehzadenin bu hali sarayda üzüntü yaratır. Hükümdar karısından, oğlulu konuşmasını ve derdini öğrenmesini rica eder. Genç ve hırslı kadın ihtiyar kocasından çok, genç olan şehzadeyi beğenmekte, kocası için de şeytanî planlar kurmaktadır. Şehzadeyi yanına çağırarak bu fikrini açıklar. Hükümdarı zehirleyecekler ve daha sonra da şehzade tahta geçecek ve ölen hükümdarın karısı çevrede unutturulunca şehzade bu kadınla evlenecek ve mutlu yaşayacaklardır. Şehzade bu fikri şiddetle reddedince genç kadın kendi düşüncelerini şehzadeye mal ederek hükümdara durumu anlatır ve oğlanın cezalandırılmasını ister. Hükümdar o heyecan ve şaşkınlıkla biricik oğlunu öldürtmek için zindana attırır. Ondan sonraki kırk gün içinde gündüzleri hükümdarın vezirleri konuya münasip hikâyeler anlatarak hükümdarı oğlunu öldürtmekten vazgeçirirler, geceleri ise kadın, tam aksine hikâyeler anlatarak hükümdarı ertesi gün oğlunu öldürtmesi için ikna eder. Bu çerçeve hikâye içine hikâyeler katılır. Sonunda oğlunun suçsuzluğunu anlayan hükümdar, oğlunu haksız yere öldürtmediğine sevinir öte yandan karısını idam ettirir.

Bu hikâye Türk edebiyatında çok sevilip yayılmıştır. Yurt içi ve dışı nüshaları 70'in üzerindedir. Hikâye sayıları değişik olan, başka versiyon-

ları da bulunmaktadır. Eser, 1283/1866-67 ve 1285/1868-69 tarihlerinde *Kırk Vezir Târîhi* adıyla İstanbul'da basılmıştır. Ayrıca Kazan Türkçesine (1868) ve E. J. W. Gibb tarafından da İngilizceye çevrilmiştir (1886). İlk kez, giriş ve yirmi hikâye halinde M. Belletête tarafından *Contes Turcs. En Langue Turque, Extraits du Roman Intitulé, les Quārante Vizirs*. (Paris, 1812) basılmıştır.¹⁶

Biñ Bir Gece Masalları: *Elf Leyle ve Leyle* adıyla Arapçadan Türkçeye çevrilen bu hikâye külliyyatının menşeinin Hint veya Arap olduğu hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Sanskrit uzmanı A. W. von Schlegel, masalları Hindistan menşeli olarak göstermiş, XIX. yüzyılın başında Silvestre de Sacy masallardaki İran ve Hint unsurlarını reddetmiştir. Buna mukabil Hammer-Purgstal ve De Goeje *Biñ Bir Gece*'yi *Hezâr Efsâne*'ye bağlamaktadır.¹⁷ A. Müller bu hikâye külliyyatını iki gruba ayırarak bir grup hikâyenin Bağdat, diğer grubunsa Mısır menşeli olduğunu belirtmiştir. J. Oestrup ise, Müller'in yolundan giderek hikâyelerin menşeinin *Hezâr Efsâne*, Bağdat ve Mısır olmak üzere üç grupta toplamıştır. Oestrup, *Hezâr Efsâne* adlı kitabın *Biñ Bir Gece*'nin kaynağı olduğunu ve buradaki hikâyelerin de büyük bir kısmının Hint asıllı olduğunu söylemektedir. Ayrıca, *Biñ Bir Gece*'nin çerçeve hikâye tarzında olmasının da yine Hint hikâyecilik geleneğine bağlı olduğunu kabul eder. *Hezâr Efsâne*'den gelen hikâyeler pek tabii ki Arap edebiyatında zenginleşmiş, Bağdat ve Mısır halkalarıyla son şeklini almıştır.¹⁸ D. B. Macdonalds ise, *Biñ Bir Gece*'nin menşeinin Arap ve İran olduğunu söyler. Bununla birlikte çerçeve hikâyeyi Doğu Hindistan'a bağlar.¹⁹ *Biñ Bir Gece*'nin Arapçasıyla ilgili pekçok çalışma yapılmış olmakla birlikte Türkçe tercümesi üzerinde şimdiye kadar

¹⁶ Charles Rieu, *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum* (London: Longmans and Co. 1888): 216-219. Add. 7882; British Library, 7322. Ayrıntılı bilgi için bkz Mübeccel Kızıltan, *Kırk Vezir Hikâyeleri. İnceleme-metin-dizin*, 2 c. (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1991).

¹⁷ Hezâr Efsâne'nin yakın doğu kökenli olabileceğiyle ilgili bazı görüşler için bkz. Gönül A. Tekin, "Seyfelmülük ve Bediü'l-cemâl hikâyesinde yakın doğudan kalma unsurlar hakkında", *Journal of Turkish Studies=Türklük Bilgisi Araştırmaları* vol. 9 (1985): 299, not 109; ayrıca bkz. Emile-François Julia, "Binbir Gece Masallarının Kaynakları", çev. Alim Şerif Onaran, *Marmara İletişim Dergisi*, sayı 3 (Temmuz, 1993), s. 51-62.

¹⁸ J. Oestrup, "Bin Bir Gece", *IA* cilt II² (1943): 616-620; "Biñ Bir Gece", *Türk Ansiklopedisi*, cilt VI (Ankara: 1953): 402-403.

¹⁹ D. B. Macdonalds, "Bin Bir Gece", *IA* cilt II² (1943): 622.

her hangi bir bilimsel çalışma yapılmamıştır. Türklerin bu tür hikâyelere eğilimli oldukları, yukarıda adı verilen hikâye kitaplarından da açıkça görülüyor. Bu durum iki şekilde yorumlanabilir: Eser, ya masalların açık saçık nitelikleri yüzünden vakıf kütüphanelerinin koleksiyonuna girememiştir, ya da henüz ortaya çıkmamıştır. Yani şahsi ellerde ya da kataloğu yapılmamış kütüphanelerde bulunabilir. Türkiye'deki yazma koleksiyonları tarandıkça *Biñ Bir Gece*'nin yeni nüshalarına veya değişik çevirilerine rastlamak mümkün olacaktır. Nitekim, Nasreddin Hoca hikâyelerinin açık saçık hikâyeler ihtiva etmesi sonucu, eserin nüshaları Türk kütüphanelerindeki koleksiyonlara çok az dahil edilmiş, çoğu nüshası Avrupa'ya gitmiştir. Bugün Avrupa'da daha çok nüshası bulunmaktadır. Bir başka sebep de bu hikâyelerin, edebiyat olarak kabul edilen şiir ve inşadan inşaaya girmeyip basit bir Türkçeyle yazılmış olmasıdır.

Kısaca, *Biñ Bir Gece*'nin Hindistan'da ortaya çıktığını, İran'da *Hezâr Efsâne* adıyla kitaplaştığını ve Abbasîler devrinin birçok özelliklerini de içine alarak Arapça'ya çevrildiğini söyledikten sonra Türkçe çevirilerin durumuna bir göz atalım.

Birinci tercüme IV. Murat (ö.1640)'ın emriyle, 1046/1636-37 yılında yapılan tercümesi Paris, Bibliotheque Nationale A. F. 356/2-10 numarada kayıtlıdır; 9 ciltten ibaret olup 796. gecedan sonrası eksiktir. Şinasi Tekin, *Türk Dilleri Araştırmaları*'na yazdığı *Binbir Gece'nin İlk Türkçe Tercümeleri ve Bu Hikâyelerdeki Gazeller Üzerine* adlı makalesinde,²⁰ bu nüshanın *Biñ Bir Gece*'yi Arapçasından Fransızcaya çeviren J. A. Galland (1646-1715) tarafından İstanbul'dan Paris'e götürüldüğünü ve istinsahını yapan Beyânî mahlaslı Muşallî b. Mehemmed'in aynı zamanda eseri tercüme eden kişi olabileceğini belirtmiştir.

Diğer bir tercüme ise aynı yazmanın birinci cildir (A. F. 356/1) ve külliyatın 55 gecesini ihtiva eder. Diğer bir nüsha A. F. 356/11'de bulunmaktadır ve A. F. 356/1'in başka bir kopyasıdır. Bir başka nüshaysa Bursa İl Halk Ktp., Genel 1217'de kayıtlı olup baştan ve sondan eksiktir; 56. gecedan sonrası yoktur. Kısaca elimizde iki tercüme bulunmaktadır. Biri

²⁰ Şinasi Tekin, "Binbir Gece'nin İlk Türkçe Tercümeleri ve Bu Hikâyelerdeki Gazeller Üzerine". *Türk Dilleri Araştırmaları*, c. 3 (1993): 239-255.

1636-1637 tarihinde Beyânî tarafından diğeri de 16. yüzyılda adını vermeyen bir kişi tarafından tercüme edilmiş olmalıdır.

Üçüncü tercümeysen, Sultan Abdülmecit (1823-1861) zamanında Ahmed Nazîf tarafından ağır bir dille yazılmış ve altı cilt halinde basılmıştır.²¹ Bununla birlikte *Biñ Bir Gece*'ye dayanan ya da daha sonra *Biñ Bir Gece*'ye dahil edilen münferit hikâyelere veya hikâye mecmualarına kütüphanelerimizde rastlanmaktadır.²²

²¹ Bkz. Seyfettin Özege, *age*, c. 4 (1914): no.20590. Ayrıca, *Bin bir gece* hikâyelerinin Ermeni harfli Türkçe iki tane baskısı da vardır. (İstanbul, 1858, 544 s. ve İstanbul, 1891, çev. H. Tolayan, 1245 s.) Bunlar için bak, *1727-1968-arası Ermeni harfli Türkçe kitaplar bibliyografyası*. (Ermenice) (Erevan: 1985), 134, 599.

²² Bkz. Ramazan Şeşen, "Bin Bir Gece masallarının İstanbul Kütüphanelerindeki yazmalarıyla basma nüshaların mukayesesi", *Bekir Kütükoğlu'na Armağan* (İstanbul: İÜEF Tarih Araştırma Merkezi, 1991): 569-590. Şeşen'in bu makalesinde vermiş olduğu Esat Efendi 2356'nın muhteviyatı (585-588) *el-Ferec Ba'de's-şidde*'nin muhteviyatıyla aynıdır. *el-Ferec Ba'de's-şidde*'de 42 hikâye bulunmaktadır. Süleymaniye Ktp. Fatih 3718'e göre hikâyelerin sırası şöyledir: 1. Ebü'l-kâsım Başrı ve Ebü'l-feth Vâşîfi, 2. Fazlullâh Mavşîli ve Ebü'l-Hasan Mâhyâr, 3. Bennâ-yı Bem ve vezîr-i an Pâdişâh-ı Gevâşîr, 4. Rıdvân-şâd-ı Çini ve Bânü-yı Şehristânî, 5. Ferâh-şâd ve Ferâh-rûz ve Ferâh-nâz, 6. vezîr bâ-duhter-i melik-i deryâ-bâr, 7. Naşr-ı 'ayyâr-ı Bağdâdi ve pâdişâh-zâde-i Hôrâsân, 8. Zeynü'l-âşnâm ve melik-i cinniyân, 9. Püserân-ı melik-i Harân bâ-Hudâ-dâd, 10. Se cüvân ve vezîr ve duhter-i pâdişâh ve sipâh, 11. Pâdişâh-ı bi-gam ve vezîr-i gamnâk, 12. Zerger ve fakih ve bâzîrgân-ı şehir, 13. Cülâh ve naccâr ve hilet-i Naccâr bâ-cülâh, 14. İshâk Mavşîli ve köşk ve zenbil, 15. Belkîs ve mâder ve peder-i Belkîs ve mevlid-i Belkîs, 16. Manşûr bin 'Abdü'l-'azîz, 17. Şemse Bânü câzû ve Tâhir-i Başrı ve birâderân-ı o, 18. Düzd ve Kâdi ve ser-güzeşt-i o, 19. Kâdi-i Bağdâd ve Hârünü'r-reşîd 20. Duhter-i melik-i Kısmîr ve Bâzîrgân-ı Hôrâsân, 21. Şâpûr-ı Hışt-zen ve Hâce-i muzaffer, 22. Se birâderân ve kâdi-i işân, 23. Pâdişâh ve vezîr ve segân-ı merdüm-hâvâr, 24. Levvâha-i Nişâbüri bâ-Besîr-i Bağdâdi, 25. Pâdişâh-zâde-i Halef ve duhter-i fağfür-ı Çin, 26. Bâğ-ı İrem ve Bedî'ü'l-cemâl ve Seyfe'l-mülûk, 27. Temimdâri-i enşâri bâ-cinniyân, 28. Dükeyn (?) ve Hâbib Câdü bâzen-i 'âmire, 29. Yahyâ-yı Bermekî ve Nâ-binâ-yı kâhin, 30. Urviye-i pârsâ bâ-hevâ hâhaneş (?) 31. Simurg Süleymân ve Bahş-ı kâdi ve kader, 32. Gül-i bâğbân ve duhter-i şâh-ı Yemen, 33. Hâlid bin Ef'i ve Yusuf Haccâm-ı Fuzûli 34. Delle-i muhtâle ve üremâ-yı o, 35. Ebü'l-fevâris-i mellâh ve ser-güzeşt-i o, 36. Sulţân Maħmûd-ı Gaznî, 37. Bahîl ve Kârvân ve Hâtem Tâ'i, 38. Müslim ve cühûd ve gayruhu ve Kâdi-i Hams, 39. ... Destür ve ser-güzeşt-i işân, 40. Duhter-i ... ve şehzâde-i Çipâr, 41. Bârbâh Balinâs ve vezîr Bahtunaşr, 42. Ahî hurdek-i hurde-furûş (?). *el-Ferec Ba'de's-şidde*'deki hikâyelerin bir kısmıysa *Elfü'n-nehâr ve nehâr* adıyla Fransızcadan Türkçeye çevrilen hikâyeler topluluğuyla aynılık göstermektedir, bkz. Muştafa Hâmi', 'Ali Râşid, Ahmed Şükrü ve Sâ'id Fehmi, *Elfü'n-nehâr ve nehâr*, (İstanbul: 1290/1873). Eser bir cilt olup 603 sayfadır. Hikâyelerde 233. günden (s. 524) 976. güne atlanmaktadır (s. 557). Bu eser *Hezâr Yek Rûz* adlı Farsça bir eserin Pétis de la Croix tarafından 5 cilt halinde 1710-1712 yıllarında *Les Mille et un Jour*

Biñ Bir Gece'nin konusu kadın ihanetine dayanır. Hint ve Çin'de hükümler olan Şehriyar ve Şahzaman iki kardeşirler. Karıların ihanetine uğrayan bu hükümdarlardan özellikle Şehriyar, kadınlardan bir tür intikam alma dürtüsüyle her gün bir kızla evlenir ancak ertesi sabah kızı öldürtür. Ta ki Şehrazat'la evlenene kadar. Vezirin kızı olan Şehrazat, hükümdardan kardeşi Dünyazat'ı son bir kez görmeyi ister, bu dileği kabul edilince de kardeşinin 'bir masal anlatma' isteği üzerine masal anlatmaya başlar. Masal ilk gece yarım kalır, sonunu merak eden Şehriyar, Şehrazat'ı öldürtmez ve ertesi akşamı bekler, böylece Şehrazat'ın anlattığı hikâyeler hayatını kurtarır.²³

Şimdi buradan hareketle, *Biñ Bir Gece* masalları içinde yer alan, Türk edebiyatında *Sindbād-nāme*, *Bahtiyār-nāme*, *Ferah-nāme*, *Cāmasb-nāme* ve *Seyfe'l-mülük* adlarıyla bilinen beş ayrı hikâye kitabına değinmek istiyorum. Burada özellikle şunu belirtmemiz gerekir. Gerek *Biñ Bir Gece*'den gerekse *Elfü'n-Nehār ve Nehār* ve *El-ferec ba'de'ş-şidde*'de geçen hikâyelerin bir kısmını kütüphanelerimizde ayrı ayrı hikâyeler halinde bulmamız mümkün. Türk Edebiyatında basılı veya yazma halinde bulunan bu tip hikâyelerin toplanması, değerlendirilmesi ve kaynağının nereye, hangi ana esere gittiğinin tespiti gerekmektedir. Böyle bir çalışma şimdiye kadar maalesef yapılmamıştır.

Contes Orientus adıyla Fransızcaya çevrilmiş bir versiyonudur. Türkçe çeviri de bu Fransızca çeviriden yapılmıştır. Bu baskının içinde, çerçeve hikâye *Ferah-nāz* (*Ferruḥ-nāz* ?), *Ferah-şād* (*Ferruḥ-şād* ?) ve *Ferah-rūz* (*Ferruḥ-nāz* ?) ile birlikte 15 hikâye vardır. *el-Ferec Ba'de'ş-şidde* ile karşılaştırılabilmesi için *Elfü'n-nehār ve nehār*'ın 1290 baskısının hikâyelerini veriyoruz. 1. Başralı Ebü'l-kāsım'ın hikâyesi, 2. Rıdvān Şāh ile Şehristān'ın hikâyesi, 3. Hikâye-i kalūf (Kılāf ?), 4. Bedre'd-din Lu'lu ile Vezir Mağmūm'un hikâyesi, 5. Seyfe'l-mülük'un hikâyesi, 6. Mālik ile Melik-zāde Şirin'in hikâyesi, 7. Hikâye-i Gamsız Şāh, 8. Hikâye-i Ebū 'Alī Sīnā, 9. Hüb-rüyūn hikâyesi, 10. Ebü'l-fāris hikâyesi, 11. Hikâye-i Cād ve Dāhī, 12. Hikâye-i Maşūr ve Dilber-nigāh, 13. Mısır Meliki Nāşirü'd-devle ile Bağdād tüccārı 'Abdu'r-raḥmān ve Zeyneb'in hikâyesi, 14. Hikâye-i Hüb-simā, 15. *Ferah-nāz*'in sonu. Diğer bir baskı için bkz. Özege, *age*, c. 1, 334, no.4740. Bu tercüme 2 cilt halinde Ahmed Rāşid tarafından 1284/1867 ve 1287/1870'te yapılmıştır. 540 sayfalık eserin 1. cildi 296, 2. cildi 243 sayfadır. Bu eser, *Biñ Bir Gece* masallarının özüne karşıt bir fikirle hazırlanmıştır. *Biñ Bir Gece* kadınların ihanetiyle başlar, *Biñ Bir Gün* ise erkeklerin ihanetine dayanır. *Elfü'n-nehār*'la ve kaynağıyla ilgili olarak G. Tekin'in düşüncelerine aynen katılıyoruz: G. A. Tekin, *agm*.

²³ Daha geniş bilgi için bkz. *Binbir Gece Masalları*, çev. Alim Şerif Onaran, c. 1 (İstanbul: Afa Yayınları, 1992), 5-20.

Sindbād-nāme: Türk edebiyatının Hint edebiyatından, yine İran edebiyatı yoluyla etkilendiği bir başka eser de yine masallardan oluşan ve İslam dünyasında çok sevilen *Sindbād-nāme* adlı eserdir. *Sindbād-nāme*, çeşitli versiyonlarında 21-34 arasında olmak üzere değişen sayıda hikâyeler bulunan çok eski bir hikâyeler mecmuasıdır. Hikâyeler, Hindistan'dan çıkarak bütün dünya edebiyatlarında ele alınmıştır. Türk edebiyatına geçişi, Pehlevince çevirisine dayanan bir Farsça çeviri yoluyla. Türk edebiyatında, *Yedi Vezirler*, *Yedi 'Âlimler* hikâyesi olarak tanınmıştır. Eser bir kaç kez Türkçeye çevrilmiştir. Bunlardan ilki 13. yüzyıla kadar iner. Melik Sa'îd İftihâre'd-dîn Muhammed Kazvîni' (ölm. 1279/80)nin çevirdiği bu eser maalesef bugün elde yoktur. Ama bu bilgi ışığında Anadolu Türk edebiyatının dolaylı da olsa Hint edebiyatıyla tanışması 13. yüzyıla kadar indirilebilir. *Sindbād-nāme* ikinci kez, Kanunî Sultan Süleyman devrinde, Muhammed 'Abdülkerîm bin Muhammed tarafından çevrilmiştir. Kanunî'nin oğlu Bayezid için yapılan bu çeviri *Tuhfetü'l-ahyâr* olarak adlandırılmıştır. Otuz üç hikâyeden oluşan bu Türkçe versiyon, Muhammed al-Kâtib es-Samarqandî'nin *Sindbād-nāme*'sinin tercümesidir.²⁴ Yazarı bilinmeyen bir başka çeviri de halen British Library'de bulunmaktadır.²⁵

Çerçeve hikâyenin konusuysa şöyle: Hindistan'da Gürdis adında, adaletli bir hükümdar vardır. Çocuksuz olmasından büyük üzüntü duyan hükümdara Tanrı bir çocuk verir. Çocuk 12 yaşına gelince onu bir öğretmene verirler. Ancak aradan geçen on sene içinde hiçbir şey öğrenemez. Hükümdar ülkenin hakîm kişilerini toplayarak durumu onlara anlatır ve oğlunu yetiştirmelerini ister. İçlerinden Sindbad'dan başkası bu görevi almaya cesaret edemez. Sindbad görevi kabul ederken iki hikâyeye anlatır, daha sonra üçüncü hikâyeyi anlatır ve altı ay içinde şehzadeye bütün ilimleri öğretir. Tam hükümdarın yanına çıkacağı sırada Sindbad onun tali'ine bakarak gelecek yedi günü şehzade için tehlikeli görür, ona bu arada konuşmamasını söyler. Çocuğun konuşmadığını gören hükümdar telaşlanır, orada bulunan cariyelerden biri çocuğu konuşturabileceğini söyler ve onunla yalnız kalır. Cariye şehzadeyle yalnız kaldığında ona aşkından söz ederek kendisiyle birlikte olursa babasını zehirleyeceğini söyler. Şehzade

²⁴ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Muhammed b. 'Alî az-Zahîri as-Samarqandî, *Sindbād-nāme*, Mukaddime ve haşiyelerle neşreden Ahmet Ateş (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1946), 18-19; A. Ateş, "Sindbad-name", *JA*, cilt X (1966), 679.

²⁵ Muhammed b. 'Alî az-Zahîri as-Samarqandî, *age*, 21; Rieu, *age*, 232b (Hare 5450).

buna şiddetle karşı çıkar. Yedi gün konuşmayacağını ama sonra onu cezalandıracağını söyler. Cariye de korkudan şehzadenin kendisine saldırdığını söyleyerek onun öldürülmesini ister. Bu arada hükümdarın yedi veziri hükümdara kadınların hileleriyle ilgili hikâyeler anlatarak hükümdarı bu işten vazgeçirirler. Cariye de geceleri bir hikâye anlatarak hükümdarı tekrar ikna eder. Sekizinci gün şehzade olanları anlatır. Sonunda cariyeye cezalandırılır. Otuz dört hikâyeden oluşan kitap sona erer.²⁶

Sindbād-nāme'de görülen hikâyelerden hareketle *Tūfi-nāme*, *Kırk Vezir*, *On Vezir*, *Bahtiyār-nāme* gibi hikâye kitaplarının oluştuğunu kabul etmek gerekir. Ayrıca *Sindbād-nāme*'de geçen kimi hikâyelerin hemen hemen aynılarını da diğerlerinde bulmak mümkündür. A. Ateş, *Sindbād-nāme* neşrinde hikâyelerin hepsinin karşılaştırmalı bir çalışmasını vermiştir.²⁷

Bahtiyār-nāme: 14. yüzyılın ikinci yarısında Emir 'Alioğlu Pir Maḥmūd tarafından manzum biçimde kaleme alınmıştır. Bu versiyon, Afyon kitaplığında bulunmaktadır. (Afyon, Gedik Ahmet Paşa 18349/5, Süleymaniye Ktp. Mikrofilm arşivi 2414)

İran'da Azatbaht adlı hükümdar başkomutanın kızına aşık olur ve onunla evlenir. Aslında bu evliliği istemeyen komutan, askeri hükümdarın aleyhine kışkırtarak isyan çıkarır. Azatbaht karısını alıp kaçır. Yolda karısı bir çocuk doğurur. Onu bir kuyu başına bırakıp gitmek zorunda kalırlar. Azatbaht bir süre sonra yine tahtına gelip oturarak ülkesine hakim olur. Kuyu başında bıraktıkları çocuk bir harami tarafından büyütülür. Çocuk bir çarpışma sırasında bir tacire satılır ve haramiliğe de tövbe eder. Delikanlı bir vesileyle Azatbaht'a takdim edilir. Onu çok seven Azatbaht ona Bahtiyar adını verir. Hükümdarın bulunmadığı bir zamanda onun tahtına oturan delikanlının bu yaptığı, hainlik olarak yorumlanır ve asılarak cezalandırılması istenir. Bahtiyar ertesi gün asılmaya götürülürken Azatbaht'a bir hikâye anlatır. Hükümdarın ilgisini çektiğinden merakla dinler ve bu böyle dokuz gün devam eder. Sonunda haramînin gelmesiyle mesele anlaşılır ve

²⁶ Konu, Muhammed b. 'Ali az-Zahîrî as-Samarqandî, *age*, 26-28'den özetlenmiştir.

²⁷ Muhammed b. 'Ali az-Zahîrî as-Samarqandî, *age*, 26-60.

Bahtiyar tahta varis olur.²⁸

Yukarıdaki hikâyenin anlatılış biçiminden de bunun Hint geleneğinden geldiği anlaşılmaktadır. Bu konunun iki mensur versiyonu daha bulunmaktadır; Nuruosmaniye 3685; Bibliothek Nat. Suppl. Turc 623.²⁹ Fuad Köprülü'nün, 'ismi zikredilmeyen iki yazar tarafından Anadolu Türkçesine çevrilmiştir' dediği bu eser olsa gerekir.³⁰

Bahtiyâr-nâme'nin Doğu Türkçesiyle yapılmış bir çevirisi daha bulunmaktadır ki bu çeviri 14. yüzyılda yapılmış olup Uygur harfleriyledir. Şimdilik tek nüshası Oxford, Bodleian, Huntingdon 589 nûmarada kayıtlıdır.³¹ Arap harfleriyle bir diğer nüshasıysa yine Bodleian Turk, Indian Institute 11 numarada bulunmaktadır.

Ferah-nâme: Kemaloğlu adında birisi tarafından, 789/1387 yılında Türkçeye çevrilen bu manzum eser *Biñ Bir Gece* masallarındaki *Hazret-i Süleyman*'ın *Demir Kaplara Hapsettiği İfritler* hikâyesidir.

Halife Mevran'ın oğlu Abdülmelikoğlu Müslim çok önemli bir savaşçıdır. Birgün konuşulurken Hz. Süleyman'dan söz açılarak onun hayvanlara ve devlere hakim olduğu söylenir. Devlerin Süleyman'a isyan etmeleri sonucunda Süleyman onları denize attırmıştır. Hikâyeyi anlatan, belki hâlâ denizin dibinde kumkuma denilen bu yaratıklardan bulunabileceğini söyleyince, mecliste bulunan Süheylöğlu Talip bu konuda bir araştırma yapılacaksa bunu ancak Mağrip ili hakimi Melik Musa'nın yapabileceğini söyler. Bunun üzerine Halife, Talip'i Melik Musa'ya göndererek kumkumaları aramasını emreder. Melik Musa yanına Şeyh Abdüssamed'i alarak yola çıkar. Melik Musa ve Talip önce Süleyman'ın esrarlı ülkesine giderek orada Süleyman'ın aşık olduğu kızı elde etmek için yapmış olduğu savaşı bir devden öğrenirler. Daha sonra yollarına devam ederler ve bakır kaleleri olan bir şehre gelirler. Şehre girmeyi başaran Talip ve Melik Musa, tahtta oturan bir kız görürler, ancak bu kız canlı değildir. Kızın elbi-

²⁸ Hikâye, Vasfi Mahir Kocaturk, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara, 1964), 137'den özetlendi.

²⁹ Blochet, *age*, 623.

³⁰ Fuad Köprülü, "Bahtiyarname", *IA*, c. 2 (1943): 241-242

³¹ Fuat Köprülü, *agm*, 242; Osman F. Sertkaya, *İslami Devrenin Uygur Harfli Eserlerine Toplu Bir Bakış* (Bochum, 1977), 11-12. *Ethé*, *age*, 1181, no.2085

seleri çok güzeldir ve kimsenin ona dokunmaması bildirilmiştir. Talip elbiseye elini uzatır ancak boynuna indirilen bir kılıç darbesiyle hayatından olur. Ganimetleri alıp oradan uzaklaşan Melik Musa, Gerger iklimine gelir. Deniz kenarında bulunan bu yerde çok iyi karşılanır. Denize dalgıç salarak kumkumaları bulan Melik Musa tekrar Şam'a döner.³²

Câmasb-nâme: *Biñ Bir Gece* masallarında da yer alan bu hikâyenin konusu: Danyal peygamberin oğlu Camasb'ın başından geçenleri konu edinen mesnevide içiçe geçmiş hikâyeler bulunmaktadır. Camasb arkadaşları tarafından kuyuya atılınca, kendisine yol bulmak üzere açtığı delikten yılanlar padişahı Şahmeran'ın sarayına gider. Şahmeran da ona iyi muamele eder. Ancak Camasb ülkesine dönmek ister. Şahmeran da ona bir hikâye anlatacağını ancak ondan sonra ülkesine gitmesine müsaade edeceğini söyleyerek Bulkiya ve ona bağlı olarak da Cihanşah hikâyelerini anlatır. Mesnevi, Camasb'ın tekrar kendi dünyasına çıkması ve ülkesinin padişahının hastalanması üzerine, Şahmeran'dan öğrendiği ilacı yapması ve padişahı iyileştirmesiyle son bulur.³³

Câmasb-nâme'nin manzum ve mensur nüshaları bulunmaktadır. İlk kez Ahmed-i Dâ'î tarafından 803/1400-1401'de manzum olarak tercüme edilmiştir. İsmail Hikmet Ertaylan'ın, eserin 73 beyit olduğunu söylemesine katılmıyoruz. Muhteviyat olarak çok daha geniş olması gereken eserin bir nüshası İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edb. Blm. Seminer Kitaplığı 4028 numarada kayıtlı *Miftâhü'l-Cenne* içinde yer alır. Ancak bu eksik bir nüshadır. Göremediğimiz, fakat Konya İzzet Koyunoğlu Basma ve Yazma Kataloğu'nda (basılmamış) tesbit ettiğimiz 11396 numaralı yazmanın da Ahmed-i Dâ'î'nin *Câmasb-nâme* adlı eseri olduğu yazılıdır. Ertaylan, eserin 23 beyitlik bir kısmını Dâ'î'nin *Miftâhü'l-cenne* adlı eserinin bir nüshasının sonunda, diğer 50 beyitlik kısmını da yine

³² S. M. Yurdatap (Arapçadan çev.), *1001 Gece Masalları* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1954), 172-182. 585. -594. geceler; Konunun özeti Vasfi Mahir Kocatürk, *age*, 132-133'ten alınmıştır. Eserin şimdilik bilinen nüshaları Afyon, İl Halk (Gedik Ahmet Paşa) 18349/2 ve Konya, Koyunoğlu Kütüphanesi 14691'de kayıtlıdır. Eserin Süleymaniye kütüphanesi mikrofilm arşiv numarası 2414'tür. Bu eser, başka eserlerle birlikte Bahtiyâr-nâme'nin de bulunduğu aynı nüshanın içinde yer alır.

³³ Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı Ertaylan, *Ahmed-i Dâ'î hayatı ve eserleri* (İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi, 1952), 78.

Dâ'î'nin *Sirâcü'l-kulûb* adlı eserinin bir nüshasının sonunda bulmuştur.³⁴ Eserin içeriğini tam olarak bilmediğimizden Dâ'î'nin eserinin konumuz olan Câmâsb-nâme olup olmadığı hakkında da bir bilgimiz yoktur. Yazarın bu eseri Naşîr-i Tûsî'den çevirdiğini ve konusunun geleceği söyleyen bir istihrâc-nâme olduğunu Ertaylan'dan öğrenmekteyiz.^{35°}

Eserin ikinci tercümesi 'Abdî adlı bir şair tarafından II. Murat adına, yine manzum olarak, 833/1429 yılında yapılmıştır. 'Abdî'nin nüshalarına çeşitli kütüphanelerde rastlanmaktadır. İstanbul Üniversitesi Ktp., TY 231; Millet Ktp., Ali Emiri Manzum/1202; İst. Arkeoloji Müzesi, Ktp. 237; Ankara, Adnan Ötügen 239; Vasfi Mahir nüshası;³⁶ British Library, Add. 24962;³⁷ Konya İzzet Koyunoğlu Ktp., 11397-11398 ve 13359; Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin 587; Vat, Turco 52; Bab Orient.103³⁸ numaralarda manzum nüshaları bulunmaktadır. Eserin, Münih Bayerische Devlet ve Leiden Rijksuniversiteit kütüphanelerinde nüshaları vardır.³⁹ Götz de bir nüshasını daha bildirmektedir.⁴⁰ Götz, eserin 1270/1853 yılında İsmâ'il bin Memiş tarafından yapılan diğer bir manzum tercümesini daha vermektedir.⁴¹

Eserin mensur çevirileri ise İstanbul Üniversitesi Ktp. TY 9542 Bodleian Ktp. Ousely 103;⁴² Süleymaniye Ktp., A. N. Tarlan 66;⁴³ ve Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin 161 numaralarda kayıtlıdır. Ayrıca Fleischer ve Krafft kataloglarında da mensur versiyonu bulunmaktadır.⁴⁴ 1780 yılın-

³⁴ Ahmed-i Dâ'î, *Çengnâme*, haz. Gönül A. Tekin (Cambridge: MASS, 1992), 52.

³⁵ Ertaylan, *age*, 78-79.

³⁶ Vasfi Mahir Kocatürk, *age*, 216.

³⁷ Rieu, *age*, 167^a.

³⁸ Ettore Rossi, *Elenco Dei manoscritti turchi della Biblioteca Vaticana; Vaticani-Barberiniani- Borgiani- Rossiani- Chigiani* (Vaticana: Biblioteca apostolica Vaticana, 1953).

³⁹ I. Aumer, *Verzeichniss der Orient. Handschriften der Ki Hof. und Staatbibliothek in München* (München 1875); ve P. de Jong, *Catalogus Codicum Orientalium Bibliothecae Academiae Regiae Scientiarum quem a clar...* (Leiden: E. J. Brill, 1862).

⁴⁰ M. Götz, *Türkische Handschriften 2* (Wiesbaden 1968), 158, no.231.

⁴¹ Götz, *age*, 368, no.517.

⁴² Ethé, *age*, 1182, no.2086.

⁴³ *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu* 34/1 (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981), 51, nr. 131.

⁴⁴ H. L. Fleischer, *Catalogus Codicum Manuscriptorum Orientalium Bibliothecae*

daki nesir versiyonu sadece Cihanşah hikâyesini içerir.⁴⁵ Bu versiyon daha sonra *Şahmeran* hikâyesi adı altında basılmıştır.⁴⁶ Halk masalına dönüşen ve çeşitli versiyonları bulunan bu hikâyeye veya *Şahmeran*'ın ismine *Baḫḫāl-nāme*, *Salḫuḫ-nāme* ve *Hamza-nāme* gibi dinî-destanî eserlerde de rastlanmaktadır. Bu da bu tip hikâyelerden sözlü geleneğe dayananların Türk toplumuna, 11., 12. yüzyıllardan itibaren girmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Seyfe'l-mülük ve Bedi'ü'l-cemâl: *Biñ Bir Gece*, *Biñ Bir Gündüz*, *el-Ferec ba'de's-şidde*⁴⁷ ve bu son eserin tercümesi olan *Câmi'ü'l-hikâyât* adlı eserlerde versiyonları bulunan bu hikâye, 960/1552-53 yılında Meclisi adlı Çağatay şairi tarafından tekrar ele alınarak mesnevi tarzında işlenmiştir.⁴⁸ Kütüphanelerimizde münferit eser halinde de bulunur.

Babil'de Gülistan-ı İrem'de oturan peri padişahının kızı Bediü'l-cemâl'e Mısır şehzadesi Seyfelmülük aşık olur. Pek çok maceradan sonra Seyfelmülük Bediü'l-cemâl'le evlenir. *Biñ Bir Gece*'deki versiyonundaysa Seyfelmülük Serendip'te yaşamaktadır. Hint padişahının kızı Devlet Hatun'u devin elinden kurtardığı için kendisine bizzat padişah tarafından tahtı teklif edilmiştir. Ancak o Bedi'ü'l-cemâl'le evlenir ve Devlet Hatun'u da veziri Sait ile evlendirir. Seyfelmülük hikâyesi 1307/1889-90 yılında taşbaskısı olarak basılmıştır.⁴⁹

Kısaca, Hint edebiyatının Türk edebiyatına etkileri bu makalede de görüldüğü üzere küçümsenemeyecek kadar çok olmuştur. 18. yüzyılda bile, 'Azîz 'Alî Efendi'nin (ölm. 1798) *Muḫayyelât* adlı hikâyeler derlemesinde de Hint hikâye üslubu'nun (çerçeve hikâye) etkisini görmek

Dresdendis (Leipzig, 1831); ve A. Krafft, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der K. K. Orientalischen Akademie zu Wien* (Wien, 1842).

⁴⁵ Pertev Naili Boratav, *age*, 411; Vasfi Mahir Kocatürk, *age*, 216-249.

⁴⁶ Seyfettin Özege, *age*, c. 2, 569, no.7557.

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi ve nüshaları için bkz., Şükrü Kurgan, "Osmanlı devrinde mensur hikâyeciliğimize ait bir eser", *Türk Dili Belleten*, seri III, sayı 4-5 (1945): 353-382. Kurgan'ın makalesinde ayrıntısıyla tanımladığı ancak numarasını vermediği Hamidiye nüshası 1173 numarada kayıtlıdır.

⁴⁸ Gönül A. Tekin, "XVI. yüzyıl Çağatay şairi Meclisi'nin Seyfe'l-mülük adlı mesnevisi hakkında", *Journal of Turkish Studies=Türklük Bilgisi Araştırmaları*, vol. 11 (1987): 123-132.

⁴⁹ Özege, *age*, c. 4 (İstanbul, 1977): 1565, no.17919. Pek çoğu resimli 10 baskısı bulunmaktadır.

mümkündür.⁵⁰ Bu makalede bu konulara kısaca değinilmiştir ve ne yazık ki şimdiye kadar bu eserler bilimsel bir biçimde yayınlanmamıştır. İslam-Türk kültürünün de katkılarıyla bir hayli zenginleşen *Kelile ve Dimne*, *Kırk Vezir*, *Tûfî-nâme*, *Sindbâd-nâme*, *Bahtiyâr-nâme*, *Ferah-nâme*, *Câmasb-nâme*, *Bin Bir Gece*, *el-ferec Ba'de's-şidde* ve diğer münferit hikâyelerin mukayeseli çalışmalarla bir an önce yayınlanması Türk edebiyatında hikâye geleneğinin kaynaklarını ve üslûplarını ortaya çıkartmak açısından çok önemlidir. İkinci olarak şunu da belirtmekte yarar görüyorum; bu makalede sözünü ettiğimiz eserler araştırmacılarca bilinen eserlerdir. Halbuki yazma kütüphanelerimizi dolduran nice hikâye kitabımız henüz bilim dünyasına çıkmış değildir.

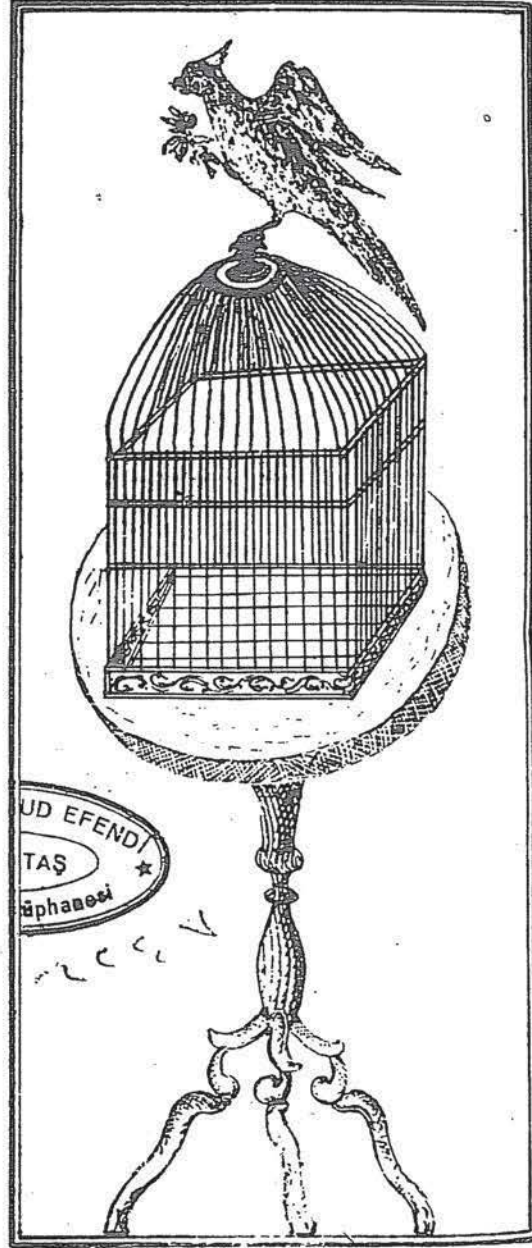
Bir başka makalede, burada konu edilen eserlerden kimi örnekleri değişik versiyonlarına dayanarak sunmaya çalışacağız.

1994 yılında kaleme alınan bu makalenin basımının gecikmesi sürecinde *Kelile ve Dimne* ve *Bahtiyâr-nâme* ile ilgili çalışmalar ve yayınlar yapılmışsa da maalesef bu makaleye alınamamıştır.

⁵⁰ 'Azîz 'Alî Efendi, *Muhayyelât* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1268/1852); sadeleştirilmiş versiyonu için bkz. Ahmet Kabaklı, *Muhayyelat-ı Aziz Efendi* (İstanbul, 1973). Yazması için bk. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin No. 55.

İstanbul, 1301/1883-1884 Tûtî-nâme iç kapak

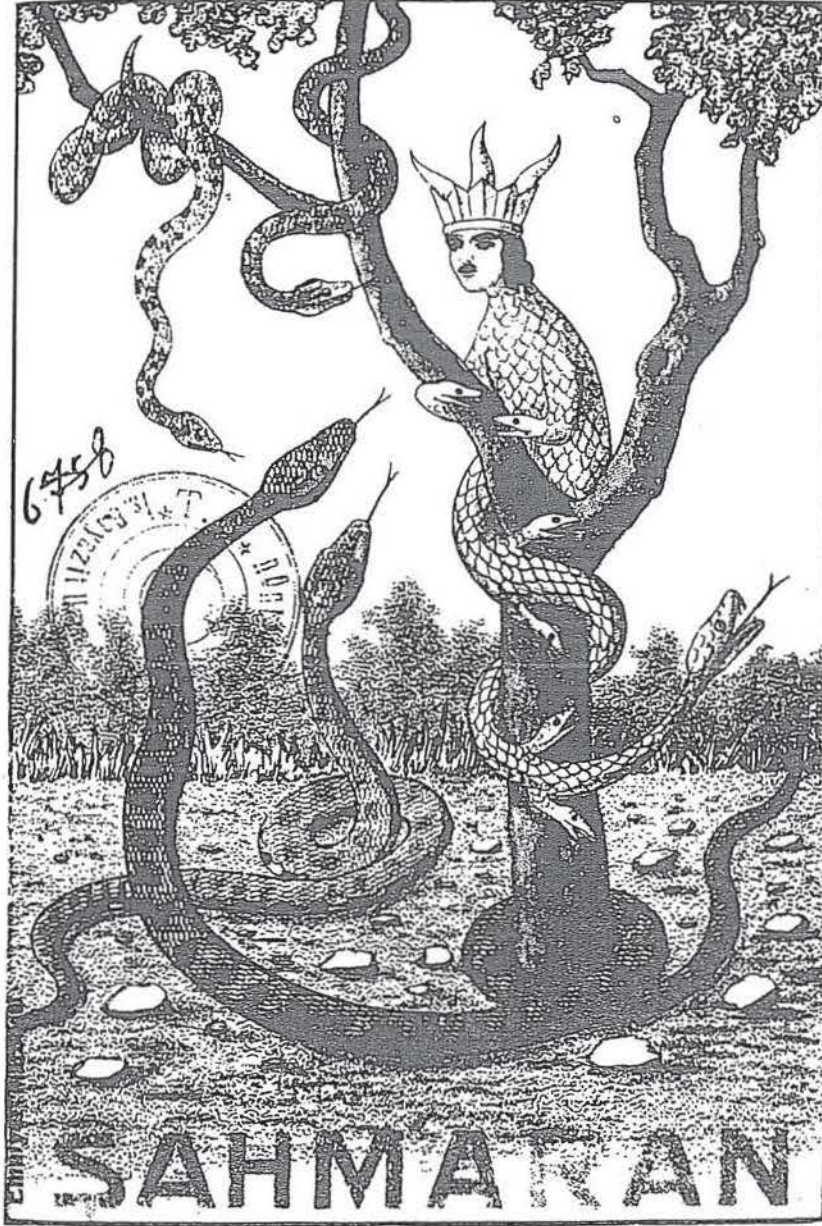

İstanbul, 1301/1883-1884 Tûtî-nâme'nin son sayfası

بُوغْجِه دَر بُوغْجِه طَوْر يُوْر هِيْج بَر كَرِه اَجُوْب بَغَا دِيْم بَارِي بَر اَجُوْب كُوْن نِيْم ضَل سَيِّد
 دِيُوْب اَلِيْنِه بَر شَمْعِه اِيْلَه بُوغْجِه بِي اَلُوْب حَلُوْت خَا نَسْتِه كَلُوْب اِيْمَجُوْب كِيْر دِيْ كِيْنِه
 اَوَّل بُوغْجِه بِي اَجُوْب بَا قَدِيْ كِه اِيْجِيْنِه اَلُوْنْدَن اِسْتَلِيْش مَرْزِيْن بَر يُوْر كِي اِيْجِيْنِه زِيَادِه
 حَسَنَا و مَسْتَشْنَا نَحْوِيْ مَرْغُوْبِيْ جِيْهَان عَالَم اِيْمِرِه اَمْثَالِي بُوْق * اَنْجِيْ وَرَان *
 بَر قَرِيْش كَرْدَان * اِنْجُوْب دِيْشَلِي حَقَه دِهَان * قَلَم قَسْبَلِي كُوْر لَوِي سُوْرَان * جِكِه بُوْرُن
 صِيْفَت مَرْزَان * غَايْت سِيَا ضَر اِيْجِه سِيَان * كُوْر لَدِيْ كِه يُوْسُف كُتْعَان * بُوْيَلَه بَر فَرَز
 صُوْرِيْ وَر اِيْمِيْش سَبَقًا لِمُلُوْكَ اَبِي كُوْر جِيْه مَحِيْر اَوَّلُوْب دَرُوْن دِلْدَن وَجَار كُوْكَلَان
 عَايِيْق بِي فَرَاز اَوَّلُوْب سَت لَاقِيْل بُوْرِي وَر زِيَه دُوْن سَبَد وَهَم اَوَّل صُوْرِيْ اَوَّلُوْب
 وَ قُوْ قُوْب بُوْر كِي اِيْلَه بَر اَبَر فُوْ جَا عِنْتَه بَصُوْب زَار زَار اَعْلِيَه رَق بُوْشْتِه رِي سُوْ لِيْدِيْ

وَاي قَرِنْد اِيْشِيْم سَن اَوْيُوْر كِيْدَه بَر اَوْبَانِيْن * اَجَل قَانِيْن بِنِيْم جَا نِيْمَه بُو يَا نُوْف *
 * سِيْمَدِي لَازِم بِيْ كَا بَر بِيْمِيْ يَا نُوْف * تَسْبَلِي وَ بَر مِيَه بَر كَامِل اَوْلِيْدِي *
 * وَاي قَرِنْد اِيْشِيْم عَايِيْق لِيْغِي بِلْز اِيْدِي * بِن بُوْ صُوْر كُوْر مَسْتَم اَوْلْمَز اِيْدِي *
 * وَ قِيْمَد نَا وَّل سُوْ نُوْب صُوْلْمَز اِيْدِي * تَسْبَلِي وَ بَر مِيَه بَر كَامِل اَوْلِيْدِي *
 * وَاي قَرِنْد اِيْشِيْم اَوْنَاوْر اَنَامَه بِلْدِي مِيْ كَل * سَن بِي عَايِيْق لِيْدَه اَوْلْدُوْر مِيْ كَل *
 * سَن بِي عَالَم اِيْجِيْنِه كُوْلْدُوْر مِيْ كَل * اَه تَسْبَلِي وَ بَر مِيَه بَر كَامِل اَوْلِيْدِي *

İstanbul, 1934 Şahmaran ön kapak